Molnár Anna[1]

Az olasz politika viharai. Úton a harmadik köztársaság felé?

Bevezetés

Olaszországban éppen 20 évvel ezelőtt, csaknem kétéves agóniát követően 1994-ben omlott össze a közel fél évszázadig létező ún. „első köztársaság". A korrupciós botrányokkal (tiszta kezek, Tangen-topoli) induló és történelmi értelemben drámai pillanatokat sem nélkülöző folyamat új köztársasági alkotmányt ugyan nem, de az olasz pártrendszer teljes átalakulását eredményezte. Az „első" és „második köztársaság" kifejezés először az olasz sajtóban terjedt el, majd egyre inkább a politológusok által is széles értelemben használt fogalommá vált.[1] Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt évek eseményeit is megragadó, bár sok tekintetben leegyszerűsítő állítás a harmadik köztársaság létrejöttének vizionálása lett. Silvio Berlusconi 2011. novemberi lemondását az olasz sajtó nem csupán a Berlusconi-korszak, hanem a második köztársaság végeként értékelte. Az első köztársaságot a kilencvenes évek elején felváltó második köztársaság mindeddig fele annyi időt sem élt meg, mint elődje, ugyanakkor az elsőhöz nagyon hasonló problémákkal küzd, és hasonló okokra vezethető vissza válsága is.

Az első köztársságra az arányos választási rendszernek köszönhetően a széttöredezett pártstruktúra és tökéletlen kétpártrendszer (*bipolarismo imperfetto*), a másodikra a tökéletesedő kétpártrendszer, míg az olasz parlamentben mindkettőre a tökéletes kétkamarás rendszer (*bicameralismo perfetto*) volt jellemző. Mindemellett az olasz politi-

[1] Egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi Intézet (molnar.anna@uni-nke.hu).

[1] Galli Della Loggia Ernesto: Le dimissioni del 1o governo Amato. Trasformismo e rivoluzione non sta nascendo una 2a Repubblica e un nuovo spirito di partecipazione, ne' una morale piu' seria ed onesta. L'opera dei giudici vede molti personaggi e categorie pronti solo a riciclarsi. *Corriere della Sera*, 1993. április 22.
http://archiviostorico.corriere.it/1993/aprile/22/trasformismo_rivoluzione_co_0_9304221139.shtml

kai változások időszakait a 19. század végétől jellemzi az ún. *trans-for-mismo,* a régi és új elit vegyülésének, megegyezésének, a jelentős változások ellenére a hatalom átmentésének és a politikai köpönyegforgatásnak a képessége. A jelenlegi és a húsz évvel ezelőtti események között számos párhuzam vonható. Ezek közé sorolható például a pártrendszer átalakulása, a sokasodó korrupciós botrányok, illetve a gazdasági és a pénzügyi válság.

A pénzügyi válság és az olasz líra elleni spekuláció következtében 1992-ben az olasz fizetőeszköznek, a lírának átmeneti időre ki kellett lépnie az Európai Monetáris Rendszerből (EMR). Közel két évtizeddel később az euró-zóna súlyosbodó problémái és Olaszország szuverén adósságválsága következtében, 2011-ben Olaszország számára az euró-zóna elhagyásának valójában eltúlzott és kétséges lehetőségével is számolnia kellett. Fontos megjegyezni, hogy míg az EMR-ből való átmeneti kilépés nem jelentett valós veszélyt az Európai Közösségek többi tagállama számára, az euró-övezet elhagyása – a dominóeffektus és az előre nem kiszámítható, sőt az uniós szerződések alapján szinte lehetetlen és előre nem szabályozott folyamat következtében – belátathatatlan következményekkel járt volna.

Mindkét átmeneti időszakban megfigyelhető a pártrendszer jelentős mértékű átalakulása, egyfajta politikai földindulás, amelynek következtében egyes pártok eltűntek vagy átalakultak, illetve újak jöttek létre.

Az olasz politika korábban sem volt mentes a korrupciós botrányoktól, de a két átmeneti időszak közös jellemzője, hogy a politikusok ellen indított korrupciós vádak és bírói intézkedések száma jelentősen növekedett, hozzájárulva a társadalom politikából való kiábrándulásához és ezzel egyidejűleg a politikai válságok kialakulásához. A kilencvenes évek elején ezek a botrányok egyfajta hálózatszerűen a Tiszta Kezek mozgalom tevékenységének köszönhetően tárultak a nyilvánosság elé. A 2010-es évek elején végigsöprő botrányok (például Renata Polverini, Lazio tartomány elnökének lemondással végződő ügye) szinte minden pártot (beleértve a hagyományosan korrupcióellenes pártokat (az Északi Ligát vagy az Értékek Olaszországát) is érintve borzolták a közvélemény kedélyeit.

A belső, gazdasági, politikai és társadalmi tényezők mellett a nemzetközi rendszerben végbemenő politikai változások is jelentős hatást gyakoroltak az olasz belpolitikai folyamatokra. A második köztársaság létrejöttéhez jelentős mértékben járult hozzá a Szovjetunió és vele együtt a bipoláris nemzetközi rendszer megszűnése. A második köztársaság válságát globális szinten a nemzetközi rendszerben megfigyelhető átrendeződés, a multipoláris nemzetközi rendszer kialakulása és ezzel együtt az USA hegemóniájának csökkenése, illetve európai szinten az EU (és benne az euró-zóna) pénzügyi, gazdasági és identitásválsága erősítette fel.

A kétpólusú pártrendszer kialakulása

A kilencvenes évek elején az olasz pártrendszer összeomlását követően az Olasz Kereszténydemokrata Párt (*Democrazia Cristiana* – DC) több kisebb utódpártra esett szét. A párt jobboldalából a Kereszténydemokrata Centrum (*Centro Cristiano Democratico* – CCD) és az Egyesült Kereszténydemokraták (*Cristiani Democratici Uniti* – CDU), majd ezek összeolvadásával a Centrum és a Kereszténydemokraták Uniója (*Unione dei Democratici Cristiani e Democratici di Centro* – UDC) jött létre. A párt baloldala pedig a kereszténydemokrácia szociális hagyományaihoz visszanyúlva az Olasz Néppártot (*Partito Popolare Italiano* – PPI) hozta létre, amely később fontos szerepet játszott a Margaréta nevű balközép párt létrehozásában.

1993-ban, miután a DC szétesett és az utódpártjai támogatottsága is jelentősen csökkent, egyfajta politikai űr maradt utána. Ezt az űrt új típusú pártok töltötték be. Szinte berobbantak az olasz belpolitika színpadára. A kilencvenes években a jobboldalon három új párt vonzotta a korábban elsősorban kereszténydemokrata orientáltságú jobboldali szavazókat: a Hajrá Olaszország (*Forza Italia* – FI), a Nemzeti Szövetség (*Alleanza Nazionale* – AN) és az Északi Liga (*Lega Nord* – LN). A jelenség természetesen nem nélkülözte az előzményeket, hiszen az Északi Liga gyökerei az 1980-as években keresendők. A Nemzeti Szövetség pedig az Olasz Szociális Mozgalomból (*Movimento Sociale Italiano* – MSI) jött létre. A jobboldalon jelentkező hatalmi űrt végül az óriási mé-

diabirodalommal rendelkező Silvio Berlusconi töltötte be. Az AN 1994-ben még csupán választási szövetségként, 1995-ben már a poszt-fasiszta MSI utódpártjaként lépett koalícióra a Forza Italiával.

A második köztársaság egyik legjellegzetesebb politikai folyamatának az angolszász mintát követő kétpólusú pártrendszer kialakulása tekinthető. Az olasz pártrendszerben végbement változások következtében 2007-re világossá vált, hogy az olaszországi politikai folyamatok rövidtávon a kétpólusú pártrendszer *(bipolarismo)* kialakulását eredményezik. Ennek legfontosabb jele volt, hogy ettől az évtől az olasz politikai paletta mindkét oldalán felgyorsultak a pártok közötti fúziós folyamatok. Az egymáshoz ideológiai értelemben közelebb álló pártok közötti ellentétek ellenére a következő másfél–két év során két új tömegpárt, a Hajrá Olaszországot és a Gianfranco Fini vezette Nemzeti Szövetséget tömörítő Szabadság Népe (*Popolo della Libertà* – PdL) és „a hagyományos baloldal jobboldalából, illetve a jobboldal baloldalából" a Demokrata Párt (*Partito Democratico* – PD) jött létre. A PdL-hez az Északi Liga nem, de több kisebb, az önállóságukról lemondó párt csatlakozott. A baloldali demokraták, illetve a kereszténydemokratákat, radikálisokat és republikánusokat is tömörítő Margaréta fúziójával a PD az Olajfa-szövetség örököseként Walter Veltroni vezetésével alakult meg 2007. október 14-én.[2]

A korábbi választási reformoknak (1993, 2005) köszönhetően az olasz belpolitika jobb- és baloldalán kialakult a két egymással szembenálló pártszövetség, s ezzel jelentős mértékben csökkent a belpolitikában valós szerepet játszó pártok száma. Mindez azt jelentette, hogy azok a pártok, amelyek mindaddig nem csatlakoztak egyik szövetséghez sem, a korábbinál nagyobb veszélynek tették ki magukat, hiszen könnyen kiszorulhattak a parlamenti politikából. Fontos megjegyezni, hogy a két

[2] Molnár Anna: *Olaszország története a második köztársaság idején*. Áron kiadó, Budapest, 2011.; Nicola Tranfaglia: *Anatomia dell'Italia repubblicana 1943–2009*. Passigli Editori, Firenze, 2010. 194.; Giuseppe Mammarella: *L'Italia contemporanea 1943–2007*. Il Mulino, Bologna, 2008. 624.; Piero Ignazi: *I partiti politici in Italia*. Il Mulino, Bololgna, 1997. 123–124.

új tömegpárt megjelenésével több politikai szereplő kissé elhamarkodva már ekkor az ún. harmadik köztársaság születését jósolta.[3]

A 2008 áprilisában a köztársaság fennállása alatti legalacsonyabb részvétel (80,4%) mellett tartott előrehozott választásokon – az előzetes várakozásoknak megfelelően – a Silvio Berlusconi által vezetett pártszövetség (Szabadságok Háza, Északi Liga és Mozgalom az Autonómiáért) fényes győzelmet aratott a Veltroni által vezetett balközép koalíció felett (Demokrata Párt és Értékek Olaszországa). A választási eredmények ezzel azt sugallták, hogy a negyedik Berlusconi-kormány kitölti mandátumát és gyorsabban hozhat döntéseket az addigra már elodázhatatlan reformok (oktatás, egészségügy, föderalizmus stb.) kérdésében, ezzel együtt a gazdaság újbóli növekedési pályára állítása érdekében. A képviselőházban a Berlusconi-féle szövetség a szavazatok 46,8%-át, a Veltroni vezette balközép tábor pedig 37,6%-át kapta, míg a kereszténydemokrata UDC-re a választók 5,6%-a szavazott.[4]

A Berlusconi mögött álló szilárd többség és a leegyszerűsített pártstruktúra ellenére már kezdettől megmutatkoztak a kormányon belüli ellentétek, elsősorban a kormányfő és a koalíciós partner Északi Liga, illetve Berlusconi és legfőbb szövetségese, Gianfranco Fini között. Fini számtalan esetben bírálta Berlusconi jogalkotási módszereit, amelyek (elsősorban a rendeleti kormányzás, illetve a bizalmi szavazás gyakori használata miatt) jelentős mértékben csökkentették a jogalkotást megelőző parlamenti vita lerövidítésével a két ház politikai szerepét. Az Északi Liga pedig többször is az előrehozott választások szükségességével fenyegetőzött.

Az újonnan megválasztott médiacézárt mind külföldön, mind belföldön számos bírálat érte. Silvio Berlusconi ellen 2008-ban több eljárás – többek között korrupciós ügyben – is folyt. Az ún. Alfano-jogszabály azonban két, Berlusconi ellen indított eljárást akadályozott: egyrészt Berlusconi egykori brit ügyvédje, David Millsszel kapcsolatos korrupciógyanús ügyben; másrészt a Mediaset filmforgalmazási

[3] Mammarella: *L'Italia contemporanea…* i. m. 624.

[4] Molnár: *Olaszország története a második köztársaság idején*. i. m.; Federico Geremicca: „Il grande ritorno". *La Stampa,* 2008. április 15. http://www.foreignpolicy.it/adon.pl?act=doc&doc=3437

jogainak vásárlása során valószínűsített pénzügyi bűncselekmények miatt indított eljárást.[5] Berlusconi mindvégig tagadta a vele szemben felhozott vádakat, és azt állította, hogy a személyével kapcsolatban politikailag elfogult baloldali bírók valóságos hajszát indítanak ellene.

A tökéletesedő kétpártrendszer felé vezető folyamatban mérföldkőnek számított, amikor 2009 márciusában a római vásárközpontban megtartott alapító kongresszuson hivatalosan is létrejött – a 2008-as választásokon még csupán pártszövetségként induló – új, nagy közép-jobb párt, a Hajrá Olaszországot és a Nemzeti Szövetséget tömörítő Szabadság Népe, amelynek elnöke Silvio Berlusconi lett.[6] Így végül is nem járt sikerrel az akkor még miniszterelnök-helyettes Gianfranco Fini azon törekvése, hogy saját pártjából, a politikai paletta szélsőjobboldaláról induló Nemzeti Szövetségből egyfajta harmadik pólusként a Cameron vagy Sarkozy vezette nyugati típusú konzervatív pártot hozzon létre, a párt véglegesen 2009-ben oszlatta fel magát.

A középjobbal ellentétben az új középbal párt továbbra is kereste a leginkább alkalmas vezetőt. A regionális választásokon elszenvedett vereséget követően Walter Veltroni lemondott a főtitkári tisztségről. 2009 februárjától Dario Franceschini volt kereszténydemokrata, majd néppárti politikus ideiglenesen töltötte be a párt elnöki tisztjét. Ezt követően sem volt könnyű megtalálni a még mindig rendkívül sokszínű Demokrata Párt vezetésére és összetartására a megfelelő személyt. 2009. október 29-én végül az 58 éves politikust, a Prodi-kormány egykori gazdasági fejlesztési miniszterét, Pier Luigi Bersanit a párttagok 48%-nak támogatásával a PD főtitkárává választották.[7] A PD új veze-

[5] „Processo Mediaset slitta al 18 gennaio". *Corriere della Sera,* 2009. november 16.
http://www.corriere.it/cronache/09_novembre_16/processo-mediaset-rinvio_19f74960-d297-11de-a0b4-00144f02aabc.shtml, letöltés: 2009. december 15.

[6] „Berlusconi: «Si avvera grande sogno Siamo il partito degli italiani liberi» «Puntiamo al 51%». Tributo a Fini: «Scriviamo insieme pagina di storia». A Bossi: «Alleato più fedele»". *Corriere della Sera,* 2009. március 27.
http://www.corriere.it/politica/09_marzo_27/intervento_berlusconi_congresso_7b4e1d7a-1aef-11de-b646-00144f486ba6.shtml, letöltés: 2009. szeptember 15.

[7] *Pier Luigi Bersani, Segretario del Partito Democratico*.

tője korábbi miniszteri tevékenységével és a párton belüli jobboldal által képviselt rugalmas biztonság *(flexsecurity)* munkaerő-piaci modelljével szemben, elsősorban munkavállalói érdekeket előtérbe állítva hagyományos baloldali gazdaságpolitikai elveket támogatott.

A baloldal meghatározó pártján, a Demokrata Párton belüli ellentétekre utal, hogy 2009 novemberében egy másik politikai párt is létrejött, a Szövetség Olaszországért (*Alleanza per l'Italia*), amelyet Francesco Rutelli, a Margaréta korábbi vezetője alapított, miután véglegesen elhagyta a Demokrata Pártot.[8]

2011, a válság kicsúcsosodásának éve

A 2008-as nemzetközi hitelválságot követően Olaszországban számos területen egyre súlyosabb problémák kerültek felszínre. A társadalomban egyre inkább nőtt a bizonytalanság, és a válságérzetet fokozta, hogy ez ekkor már gyakorlatilag egyszerre négy területen, nemzetközi, gazdasági, belpolitikai és pénzügyi szinten is éreztette hatását.

Elsőként fontos megemlíteni, hogy Olaszország nemzetközi súlya az azt megelőző években fokozatosan csökkent (erre utalt Olaszországnak a 2011-es líbiai konfliktusban betöltött szerepe is). Annak ellenére, hogy Olaszország mind a nemzetközi, mind pedig a Mediterráneumot érintő ügyekben meghatározó szerepet kívánt betölteni, az egyre súlyosbodó belpolitikai és gazdasági problémák miatt egyre inkább másodlagos szerepet játszott az európai nagyhatalmak, Franciaország, Nagy Britannia és Németország mögött, s a gyakorlatban sokszor kimaradt a német–francia tandem által dominált európai uniós döntéshozatali folyamtokból.

---

http://www.partitodemocratico.it/gw/producer/producer.aspx?t=/documenti/author.htm&auth=41, letöltés: 2009. december 15.

[8] „Rutelli fonda „Alleanza per l'Italia" «Il simbolo sarà scelto online» Presentato il nuovo soggetto politico creato dall'ex leader della Margherita dopo l'addio al Pd". *Corriere della Sera,* 2009. november 11. http://www.corriere.it/politica/09_novembre_11/rutelli-nuovo-partito-alleanza-italia_c461f498-cea7-11de-9c90-00144f02aabc.shtml, letöltés: 2009. december 15.

Az ország közepes hatalmi státusához képest – amiben valójában sokszor maguk az olaszok sem hisznek – alacsonyabb szintű külpolitikai aktivitást számos tényező befolyásolta. Ennek okai közé sorolhatjuk az időről időre felerősödő belpolitikai bizonytalanságot, a gazdasági és pénzügyi problémákat. A nemzetközi rendszerben betöltött helyzetét azonban külső tényezők is befolyásolták. Az utóbbi évtizedekben lejátszódó globális gazdasági folyamatok és ezzel együtt a G20 létrejöttének következtében a G8-ak csoportja[9] veszített jelentőségéből. Mindez kiegészült az ország bizonytalan nemzetközi rangjával, amit röviden úgy összegezhetünk, hogy „utolsó a nagyok között és első a kicsik között".[10]

Másodsorban már 2010 decemberében felmerült, hogy Olaszország az pénzügyi segítségnyújtásra is szorulhat. Az azonban már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy az olasz állam pénzügyi kimentése gazdaságának méreteiből adódóan (az euró-zóna 3. legnagyobb gazdasága) óriási terhet jelentene az euró-zóna és ezzel a teljes EU számára. Az olasz fiskális politika számára a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a gazdaság a 90-es évek óta átlag alatti növekedést mutatott, illetve stagnált. Ezen a folyamaton Silvio Berlusconi grandiózus gazdaságpolitikai tervei sem segítettek, céljait belpolitikai okok és a kiszélesedő nemzetközi pénzügyi válság miatt nem tudta megvalósítani. Annak ellenére, hogy 2008 óta egymást követték a különböző megszorítási csomagok, valós gazdasági szerkezetváltást nem eredményeztek.

Olaszországban a GDP növekedése, a 90-es évek óta romló versenyképességi mutatók miatt, folyamatosan elmaradt az euró-zóna államainak gazdasági fejlődésétől. Ebből következően a Silvio Berlusconi vezette középjobb kormány gazdaságpolitikájának kiemelt céljai között szerepelt az ország pénzügyi egyensúlyának helyreállítása, illetve szerepének és nemzetközi megítélésének javítása a világgazdaságban. A külkereskedelmi mérleg fokozatos romlását tapasztalva Olaszország egyre nagyobb hangsúlyt fektetett az Oroszország és feltörekvő délkelet-ázsiai nagyhatalmak (Kína, India), valamint a bal-

[9] Olaszország mindkét szervezetnek tagja.

[10] Bonvicini – Colombo (szerk.): *La politica estera dell'Italia*. Il Mulino, Bologna, 2011. 12.

káni államok felé nyitó intenzív gazdasági szerepvállalásra. A távol-keleti államok, elsősorban Kína dinamikus gazdasági növekedése és kereskedelmi előretörése ugyanis komoly kihívást jelentett az egyre nagyobb károkat elszenvedő olasz kis- és közepes vállalkozások (elsősorban a „Made in Italy-szektor" bőr- és textilipara) számára.

Olaszország számára a legnagyobb kihívást a versenyképesség visszanyerése és a gazdasági növekedés serkentése jelentette. 2011-ben az ország versenyképességének gyenge pontjaira mutatott rá az Európai Bizottság közleménye *Iparpolitika: A versenyképesség erősítése* címmel. Olaszország az átlagos gyártási munkatermelékenység szempontjából elmaradt a vezető európai gazdaságoktól és az euró-zóna átlagától, éppen az uniós átlag fölött állt. Az innovatív vállalatok aránya valamivel 50% felett volt. Olaszország a vállalkozásbarát jogi szabályozásban az utolsó helyet foglalta el. Sok a szabályozási és bürokratikus átfedés és duplikáció az állami, tartományi és helyi kormányzati szintek között (például környezetvédelmi hatásköröket illetően). A versenyképesség szempontjából hátrányt jelent, hogy a KKV-k szerepe jelentős az olasz gazdaságban: 99,9%-a a cégeknek és a munkahelyek 81,3%-át adják. A mikro-vállalkozások (tíznél kevesebb munkavállaló) aránya magas: 47,4% (EU-átlag: 29,8%). 2011-ben délen ez az arány még alacsonyabb volt: a cégek átlagosan 5,8 főt foglalkoztattak (országos átlag: 8,5). Mindez egyfelől ugyan magas vállalkozói szellemre, másfelől viszont alacsonyabb versenyképességre utalt.[11]

A 2008-ban kezdődő, Olaszországot sújtó kettős mélypontú recesszió (W-alakú) valószínűleg 2013-ban érte el a mélypontot és ettől kezdve megkezdődött a lassú, de továbbra is bizonytalan javulás. A válság következtében az ipari termelés, mely 2013-ban a GDP 15,5%-át adta (EU-átlag: 15,1%), 25%-kal volt kevesebb a válság előtti szinthez képest. Ez az arány egyes szektorokban (például autóipar, textil- és bőripar stb.) még gyengébb eredményt mutatott. A versenyképességet leginkább akadályozó tényezők közé továbbra is a kevésbé vállalkozásba-

[11] *Member States competitiveness performance and policies 2011*. SEC(2011) 1187 Brüsszel, 2011. október 14. European Commission http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/industrial-policy/files/ms_comp_report_2011_en.pdf

rát szabályozási környezet, az adópolitika és a túlzottan bürokratikus közigazgatás, illetve a korrupció sorolható.[12]

Az olasz gazdaság és társadalom egyik legsúlyosabb problémáját az alacsony foglalkoztatottsági szint jelenti. Az EU 27-ek (2009-ben 8,9%) és az euró-övezet (2009-ben 9,4%) munkanélküliségi arányainál a válságot megelőzően kedvezőbb adatokkal büszkélkedő Olaszországban (7,8%) ugyanis már ekkor igen alacsony volt a foglalkoztatottak aránya. Míg az EU 27-ek esetében ez az arány 2009-ben átlagosan 64,6%, az euró-zóna esetében pedig 64,7% volt, addig Olaszországban 2009-ben csupán 57,5% volt. Az európai átlaghoz képest alacsony foglalkoztatottsági arány egyik fő oka, hogy a nők (2009-ben 46,4%) körében igen alacsony a foglalkoztatottság szintje. Az országban jelentős szociális feszültségeket okoz a 25 év alatti fiatalok közötti magas munkanélküliség. Ez utóbbi arány 2008-ban 21,2% volt, majd 2009-ben tovább romlott (25,3%).[13] A 20 és 64 év közötti korosztályban az EU 27-ek foglalkoztatási szintje 2012-ben és 2013-ban 68,5% volt, míg Olaszországban 2012-ben csupán 62,1%, 2013-ban pedig tovább romolva 59,8%. Ezzel egy időben a munkanélküliek számának növekedése is megfigyelhető, 2014-ben már 13% fölött állt.[14]

Az állam pénzügyi egyensúlyának gyengeségére utalt, hogy az államháztartás hiánya évek óta folyamatosan meghaladta a konvergenciakritériumok szerinti 3%-os határértéket. Emiatt az Európai Bizottság az ország ellen túlzottdeficit-eljárást is indított. A hiányt 2007–2008-ban az előírt 3%-os határ alá csökkentették, de 2009-ben, a válság hatására, ismét átlépték (2009-ben 5,3%, 2010-ben 4,2%, 2011-ben 3,5%). A hiány fokozatos csökkentése következtében a túlzottdeficit-eljárás alól az

[12] *Reindustrialising Europe. Member States' Competitiveness Report 2014*. SWD(2014) 278. 154. o. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/monitoring-member-states/index_en.htm

[13] EUROSTAT, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/main_tables, letöltés: 2010. július 15.

[14] EUROSTAT, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en; http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=teilm020

országnak 2013-ban sikerült kikerülnie, de 2014-ben a költségvetési problémák miatt ismét fenyegetett az eljárás újraindítása.[15]

A magas költségvetési hiány mellett az államadósság GDP-hez mért aránya is évek óta 100% fölött állt, és az Eurostat adatai szerint csupán 2007-ben sikerült az alá szorítani (99,7%). A 2008-as 102,3%-ról 2009-ben már 112,5%-ra növekedett. A 2011-es pénzügyi válság következtében pedig 2012-ben már 122,2%-ra, 2013-ban pedig 127,9%-ra emelkedett az államadósság GDP-hez mért aránya.[16]

További problémát jelent, hogy az olasz gazdaság az utóbbi években is stagnált, sőt az Olaszországot sújtó kettős mélypontú recesszió következtében valószínűsíthetően csupán 2015-től kezd pozitív növekedési pályára állni.

A GDP növekedése százalékban

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1,5%	–1%	–5,5%	1,7%	0,6%	–2,3%	–1,9%

Forrás: EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115

Annak ellenére, hogy Silvio Berlusconi a kiszélesedő nemzetközi pénzügyi válság első időszakában még azt bizonygatta, hogy országát a válság alig érintette, 2008 novemberében az ipari termelés már 9,7%-kal csökkent az előző évihez képest. A kormányfő optimizmusának az adhatott okot, hogy az olasz bankok konzervatív hitelpolitikája következtében a banki hitelválság valóban alig érintette az országot, de 2009-ben a válsággal összefüggésben a főbb makrogazdasági mutatók mindegyike romlott. Miután 2008-ban a GDP 1%-kal csökkent, 2009-ben a

[15] EUROSTAT, *General government deficit/surplus. % of GDP and million EUR.*
http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00127&plugin=1 Letöltés ideje: 2014. december 20.

[16] EUROSTAT, *General government gross debt.*
http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde410&plugin=1, letöltés: 2014. december 20.

visszaesés tovább növekedett, –5,5%-os volt. A magas államadósság egyértelmű következménye volt, hogy az ország-kockázatot jelző hosszú távú államkötvények kamatprémiuma fokozatosan nőtt. A kiszélesedő válsággal párhuzamosan 2008 novemberétől elfogadott válságkezelő csomagok ellenére a piacok számára is megnyugtató, valós megoldás nem született a pénzügyi problémák megoldására a kormányfő 2011-es lemondásáig. Az olasz gazdaság növekedési pályára állítása érdekében továbbra is elkerülhetetlen volt a régóta várt szerkezeti reformok (a nyugdíjkorhatár felemelése, rugalmas munkaerőpiac feltételeinek kiépítése és az elosztórendszerek reformja) végrehajtása.

A romló gazdasági és pénzügyi helyzet mellett a bizonytalanságot növelte az olasz belpolitika instabilitása. Annak ellenére, hogy a 2008-as választásokat követően Silvio Berlusconi a parlament mindkét házában élvezte a többség támogatását, a kormánykoalíciót számos belső feszültség feszítette. A képviselőház elnöke, Gianfranco Fini már korábban is a kormányzási módszerek és a korrupciós botrányok miatt számos esetben bírálta és illiberális politikusnak nevezte a kormányfőt, 2010 júliusában kivált a PdL-ből (Berlusconi kizárta), és egy új középjobb pártot alapított Jövő és Szabadság Olaszországért (*Futuro e Libertà per l'Italia* – FL)[17] névvel.[18] A kiválást és kizárást követően Fini és szövetségesei még néhány hónapig tagjai maradtak a kormánykoalíciónak, majd 2010 novemberében végleg elhagyták azt. Ezt követően Berlusconi számára egyre nagyobb nehézséget jelentett a parlamenti többség támogatásának megtartása. Az igazi machiavellista politikusnak azonban a 2010. decemberi bizalmi szavazáson még sikerült elérnie, hogy három fővel több szavazatot kapjon, és így a koalíciója is fennmaradjon.

Silvio Berlusconi lemondása

[17] A párt 2011-ben jött létre, majd a 2013-as választási vereséget követően 2014-ben végleg megszűnt.

[18] Fini: "Berlusconi illiberale, non lascio." Alla Camera nasce "Futuro e libertà". *La Repubblica*, 2010. július 30.
http://www.repubblica.it/politica/2010/07/30/dirette/berlusconi_mette_alla_porta_fini_verso_gruppi_parlamentari_autonomi-5944439/

A koalíción belüli politikai viták mellett Berlusconinak és pártjának, a Szabadságok Népének társadalmi támogatottsága is folyamatosan csökkent. A kormányba vetett bizalom csökkenését mind a 2011 májusában tartott helyhatósági választások, mind a júliusi népszavazás eredményei mutatták. A helyhatósági választásokon a középjobb jelöltjei a koalíció számára kiemelkedően fontos városokban, például Milánóban és Nápolyban is veszítettek a középbal pártok jelöltjeivel szemben.

A 2011. júniusi abrogatív, azaz az érvényben lévő jogszabályok hatályon kívül helyezését kitűző népszavazáson mind a négy kérdés esetében a kormány álláspontjával szemben szavazott az olasz választók elsöprő többsége. Az érvényes népszavazáson mind a víz privatizációját, mind a nukleáris energia hasznosítását, mind pedig a kormányfő, Silvio Berlusconi bíróság előtti meghallgatását akadályozó jogszabályt (legitim akadályoztatás) elutasították. A kormányfő feletti viharfelhők tornyosulását mutatta, hogy továbbra is három eljárás folyt ellene (a Ruby-, a Mediaset- és a Mill-ügy). Politikai helyzetét tovább nehezítette, hogy lezárult a Mondador-per, amelyben félmilliárd euró fizetésére kötelezték.

Az euró-zóna 3. és akkor a világ 7. legnagyobb gazdaságát 2011 júliusában érték el a legelső tőzsdei viharok (Unicredit, Intesa San-Paolo bankok részvényeinek leértékelődése) és az államkötvényhozamok emelkedése (2011. július: 5% fölött). Fontos hangsúlyozni, hogy elsősorban nem az államadósság GDP-hez mért aránya, hanem annak mérete jelentett valós veszélyt az euró-zóna és a teljes Európai Unió szempontjából, Olaszország pénzügyi kimentése gazdaságának méreteiből adódóan óriási teher lett volna, hiszen 2011 júliusában az olasz államadósság már elérte az 1900 milliárd eurót. Az olasz államadósság, amely Németországé után a második volt, az euró-zóna adósságának a 20%-át adta.

Mindeközben bizonytalanná vált, hogy Olaszország kezelni tudja-e a felhalmozódott adósságállományt. Az olasz államadósság-kezelés mindaddig stabilnak volt tekinthető, az egyre mélyülő bizalmatlansági válság azonban jelentős mértékben hozzájárult a kötvényhozamok és a

CBS-felár emelkedéséhez.[19] A 2011-es eseményekig az államadósságot ellenőrzés alatt tartották, és a válság hatására a többi uniós tagállamhoz képest kevésbé növekedett. Görögországhoz vagy Portugáliához képest Olaszország a nemzetközi piacoknak mindaddig kevésbé volt kitéve, hiszen az államadósság fele-fele arányban kifelé és befelé oszlott meg. A kilencvenes évek eleje óta azonban ez a függőség nőtt, hiszen akkor még az államadósság több mint 90%-a belső szereplők (bankok és a lakosság) kezében összpontosult.

2011 augusztusában az Európai Központi Bank olasz állampapírokat is vásárolni kezdett, hogy tompítsa a kötvényhozamok emelkedését. Az EKB 2012 decemberében nyilvánosságra hozott adatai szerint a pénzügyi válsággal sújtott eurózóna-tagok közül Olaszország részesült leginkább az EKB értékpapír-piaci programjából (*securities markets programme*, SMP). A program keretében az EKB 2011 és 2012 között 102,8 milliárd euró értékben vásárolt olasz állampapírokat a piaci spekulációs hullámok ellensúlyozása érdekében. Ugyanebben az időszakban Spanyolország 44,3 milliárd, Görögország 33,9 milliárd, Portugália 22,8 milliárd, Írország pedig 14,2 milliárd euró értékben részesült a vásárlásokból.[20] Az első ránézésre óriási összeg ellenére azt sem szabad elfelejteni, hogy Olaszország kezdetektől jelentős mértékben járult hozzá a nála is nehezebb finanszírozási helyzetbe került eurózóna-tagok válságkezelési mechanizmusainak finanszírozásához.

A pénzügyi viharok következtében 2011 júliusában elkerülhetetlenné vált a kormány közel 48 milliárd eurós megszorító csomagja. A piacokat azonban a fontos szerkezeti reformokat több évre elhúzó csomag nem nyugtatta meg. 2011. augusztus 5-én az EKB akkori elnöke, Jean-Claude Trichet titkos (de később kiszivárogtatott) levelet küldött

[19] Italy – Staff Report for the 2011 Article IV Consultation; Informational Annex; Public. *IMF Country Report*, No. 11/173. International Monetary Fund, 2011. július. 9. o.
http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11173.pdf

[20] Bce, acquistati 103 miliardi di bond per sostenere l'Italia. *La Repubblica*, 2013. február 21.
http://www.repubblica.it/economia/2013/02/21/news/bce_acquistati_103_miliardi_di_bond_per_sostenere_l_italia-53108631/

Silvio Berlusconinak, amelyben a kötvényvásárlási program kiterjesztése ellenében várt feltételeit (a szükséges reformokat) fogalmazta meg. Az EKB ebben a szeptemberben nyilvánosságra kerülő levélben kérte a növekedés élénkítésére, a versenyképesség erősítésére, a nyugdíjrendszer reformjára, az önkormányzati vagyon egy részének privatizálására, számos szektor liberalizálására és az olasz munkatörvények lazítására vonatkozó előírásokat és azok végrehajtási ütemezését. Berlusconi ellenfelei szerint Olaszország ezzel az EKB fennhatósága alá került.[21]

2011. augusztus 13-án a kormány újabb takarékossági csomagot fogadott el, amely a következő két évre 45,5 milliárd euró megtakarítást (20 milliárdot 2012-ben, további 20,5 milliárdot 2013-ban) tartalmazott. A tervezet célul tűzte ki, hogy a GDP-arányos államháztartási hiány 2012-ben 1,4% legyen. A Silvio Berlusconival szemben kiteljesedő bizalmatlanság azonban ezt követően sem csökkent. 2011 őszén már nem csupán a parlamenti ellenzék, hanem a gyáriparosok szövetsége és a katolikus egyház tagjai is egyre több kritikát fogalmaztak meg Berlusconi személyével és a kormány működésével kapcsolatban. A pénzügyi piacokon eluralkodó bizonytalanság következtében 2011. szeptember 20-án a Standard and Poor's rontott az ország szuverén adósság-besorolásán, és ezzel egyre bizonytalanabbá vált az államadósság finanszírozhatósága is.

2011. október 24-én Olaszország három napot kapott az Európai Tanácstól, hogy világos ütemezést tartalmazó reformtervet készítsen. Az ET összesen öt területen (munkaerőpiac, közszféra, igazságszol-

---

[21] Il documento segreto della Bce: ridurre gli stipendi pubblici. Le richieste del 5 agosto scorso al governo italiano Liberalizzazioni, flessibilità del lavoro e privatizzazioni. *Corriere della Sera*, 2011. szeptember 29.
http://www.corriere.it/economia/11_settembre_29/sensini_documento_bce_e68f29d6-ea58-11e0-ae06-4da866778017.shtml;
Trichet e Draghi: un'azione pressante per ristabilire la fiducia degli investitori. *Corriere della Sera*, 2011. augusztus 5.
http://www.corriere.it/economia/11_settembre_29/trichet_draghi_inglese_304a5f1e-ea59-11e0-ae06-4da866778017.shtml?fr=correlati

gáltatás, privatizáció, adóelkerülés elleni harc) várta a kormány pontos reformjait. Ezt követően 2011. október 26-án Berlusconi levélben ismét ígéretet tett a reformokra.[22] Már a reformtervezet elkészítése előtt kétséges volt az Északi Ligával való meggyezés a nyugdíjkorhatár 67 évre történő emeléséről. Kiszivárgott azonban a Berlusconi és Bossi közötti „titkos megállapodás", amelynek értelmében Bossi az előrehozott választásokért a nyugdíjkorhatár fokozatos 67 évre emelésébe (2026-ra) egyezett bele.

A hosszúra nyúló politikai agónia végét végül a zárszámadási törvény november 8-i elfogadása hozta el. A törvény a képviselőházban az ellenzék távolmaradásának köszönhetően ugyan átment, de a kormányfő számára is világossá vált, hogy az alsóházban nincs meg többé a kormánytöbbség. Berlusconi egy, a sajtóban is elhíresült cetlire jegyezte fel a politikai árulók számát (*8 traditori*) és a teendőket.[23] Ezt követően bejelentette, hogy a stabilitási törvény elfogadását követően beadja lemondását, és Angelino Alfanót, a PdL titkárát javasolta utódnak. Másik esélyes jelölt Gianni Letta, Berlusconi politikai jobb keze volt, de a lehetséges utódok között Giuliano Amato neve is felmerült. Az olaszok többségének róla azonban 1992. július 9–10. éjszakája jutott eszébe, amikor az akkori pénzügyi viharok megelőzése érdekében az olasz kormány egyetlen éjszaka alatt minden 1000 lírából hatot levett a folyószámlákról.

A Berlusconi lemondását követő napok politikai vitái egyre inkább arról szóltak, hogy előrehozott választás vagy szakértői kormány lennee a legmegfelelőbb megoldás a pénzügyi, politikai és bizalmi válság megoldására. Az események koordinálásában – egyes szakértők és politikusok szerint hatáskörét kissé átlépve – igen jelentős szerepe volt az államfőnek, Giorgio Napolitanónak. Az akkori politikai nyilatkozatok

[22] La lettera alla UE. "Sempre onorato impegni. Faremo pareggio di bilancio." http://www.repubblica.it/economia/2011/10/26/news/il_testo_della_lettera_alla_ue-23930250/

[23] E su un foglio spuntano le parole «traditori» e «dimissioni». *Corriere della Sera*, 2011. november 8.
http://www.corriere.it/politica/11_novembre_08/foglietto-premier_8a08d30c-0a19-11e1-8aac-d731b63fbb0f.shtml

szerint a lehetséges szakértői kormányt csak az Értékek Olaszországa és Északi Liga nem támogatta volna. Utóbbi elsősorban taktikai okok miatt döntött így, előbbi pedig az addigi kormánnyal való lehetséges folytonosság miatt. A politikai zűrzavar és viták következtében kialakuló bizonytalanság miatt november 10-én a CDS-árazás és kötvényhozam csúcsot döntött: a tízéves lejáratú kötvény 7,39%, a CDS pedig 570 pont volt. Berlusconi kezdetben előrehozott választások mellett érvelt, az ellenzék viszont nemzeti egységkormányt kívánt alakítani.

Miközben megkezdődtek a politikai tárgyalások a stabilitási (költségvetési) törvény elfogadásáról, november 11-én Mario Montit Napolitano köztársasági elnök életfogytiglani szenátorrá nevezte ki. Erre valószínűsíthetően a politikai háttérrel nem rendelkező Monti szakértői kormányának politikai legitimációja miatt volt szükség.[24] November 11-én, amikor a stabilitási törvényt a képviselőház már elfogadta és a pénzpiacok valamelyest megnyugodtak, Klaus Regling, az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz (EFSF) igazgatója bejelentette: ha Olaszország segítséget kér, akkor azt az EFSF-től megkapja, amelyben ekkor 250–300 milliárd euró állt rendelkezésre. A szakértői kormányzásnak köszönhetően, a pénzügyi viharok elmúltával erre azonban már nem volt szükség.

Miután a stabilitási törvénycsomagot a parlament mindkét háza elfogadta, Silvio Berlusconi hivatalosan is benyújtotta lemondását az államfőnek, aki ezt követően megkezdte a politikai tárgyalásokat az új kormányfő személyéről. Ezekben a napokban is folytatódtak a tárgyalások arról, hogy politikai vagy szakértői kormány jöjjön-e létre. Kezdetben a PD és PdL is megosztott volt a kérdésben, a PdL-en belül elsősorban a volt Nemzeti Szövetség politikusai, a PD-n belül pedig Veltroni és Enrico Letta hajlott a politikai jelleg felé. A Harmadik Pólus politikusai (Francesco Rutelli) azonban szinte politikai biankó csekket adva az újonnan felálló kormánynak feltétlen támogatásukról biztosították azt. A pénzügyi piacok a kötvényhozamok és a csődbiz-

[24] Mario Monti nominato senatore a vita. La mossa del Colle, il via libera del premier. *La Repubblica*, 2011. november 9.
http://www.repubblica.it/politica/2011/11/09/news/mario_monti_nominato_senatore_a_vita_la_mossa_del_colle_nei_giorni_della_crisi-24745975/

tosítási felár növekedésével azonban egyértelműen jelezték, hogy kizárólag szakértői kormány lehet képes úrrá lenni a kialakult pénzügyi és politikai válságon. Ezt követően a főbb pártokon belül megegyezés született a szakértői kormányról és az előrehozott választások kérdésének elnapolásáról. A november 17-én felálló egyértelműen szakértői Monti-kormányt a parlamentben csupán a továbbiakban ellenzékben politizáló Északi Liga nem kívánta támogatni, mivel politikusai ezáltal kívánták visszaszerezni politikai „szüzességüket".[25]

A berlusconizmus vége

Silvio Berlusconi lemondásával a sajtó és a politológusok a „berlusconizmus" végét jósolták. Az új politológiai fogalom megjelenéséről a 90-es évek elejétől, Berlusconi politikai „pályára lépésétől" beszélhetünk. A berlusconizmus mint politológiai fogalom szorosan egybeforrt az olasz anomáliával, a politikai és társadalmi válsággal. Mindezen túl azonban Berlusconi személyével összefüggésben egyszerre jelentette a politikai, gazdasági és médiahatalom összefonódását, a *mediocrazia* avagy *videocrazia* megjelenését.

A Hajrá Olaszország létrehozásával Silvio Berlusconi személyéhez szorosan kötődő „személyes párt" született.[26] Az „apolitikus politikusként" is aposztrofált Berlusconi politikai értelemben is rendkívül hatékonyan használva saját médiabirodalmát és a kereskedelmi tömegmédiában rejlő lehetőségeket, megteremtette a politika perszonali-zációjának feltételeit is. A politika perszonalizációja egyszerre jelenti azt, hogy Berlusconi önmagában megtestesítette pártját, mely anyagi és ideológiai értelemben is kizárólag tőle függött.

Az első köztársaság válsága következtében a pártokba vetett bizalom a 90-es években folyamatosan csökkent, és mindez a politika általános bizalmi válságát, erodálását vonta maga után. A kereszténydemokraták által hagyott politikai űrbe berobbanó „apolitikus politikus"

[25] La verginitá della Lega. *La Repubblica*, 2011. november. 11. http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2011/11/11/la-verginita-della-lega.html

[26] Calise Mauro: *Il partito personale*. Editori Laterza, Roma, 2007.

sokszor kikerülve a hagyományos parlamenti alkufolyamatokat és a hosszúra nyúló politikai alkudozást, inkább a rendeleti kormányzást részesítette előnyben.

Berlusconi politikai kommunikációs stílusára mindvégig az egyszerűség, az optimizmus („merjünk nagyot álmodni", az „új kezdet"), a fontosabb politikai üzenetek gyakori ismétlése jellemző (például az antikommunizmus). Egyszerre karizmatikus, de olyan intellektuális középszerűség, esetenként populizmus („1,5 millió új munkahely" vagy a „szerződés az olasz néppel")[27] is jellemezte, amellyel támogatóinak viszonylag könnyű volt azonosulni. Mindemellett politikai kommunikációjában nem tartózkodott egyfajta messiásszerep hangoztatásától sem. (2008: „Számomra a kormányzás kereszt.")[28]

A berlusconizmus mint politikai stílus kiegészült a Berlusconi személyével összefüggő sajátosságokkal, mint például a számos ellene indított perrel kapcsolatos viszonyával. Az évek során kialakított sajátos jogalkotási gyakorlatának köszönhetően (legitim akadályoztatás) egyfajta törvények felettiség volt rá jellemző. Politikához való viszonyát mindezen túl számos esetben színesítették sajátos személyiségjegyei, az egoizmus, narcisztikus megnyilvánulások, a humor és a soha el nem maradó viccek, illetve az olasz társadalom által kezdetben inkább csodált, de később már többnyire bírált nőkhöz való viszonya („bunga-bunga" partik).

Mario Monti szakértői kormánya

A berlusconizmus jellegzetességeivel éppen ellentétes politikai stílust képviselő Mario Monti szakértői kormányát támogató politikai pártok hangsúlyozottan nem nagykoalícióról, hanem „szükségkormányról" beszéltek, amelynek elsődleges feladata a válságból való ki-

[27] Contratto con gli Italiani. 2001.
http://www.tgcom24.mediaset.it/documenti/contratto.pdf

[28] Veltroni e Berlusconi, sfida in Campania. Ma diserteranno il duello finale in tv.
http://www.repubblica.it/2008/04/dirette/sezioni/politica/verso-voto-2/ven-4-aprile/index.html?ref=search

vezetés lett. Továbbra is nyitva maradt a kérdés, hogy lehetséges-e egyáltalán tisztán szakértői kormányt működtetni, hiszen az új kormány is a politikai alkuktól függve támaszkodott a parlament többségének támogatására. Monti, aki mindvégig elutasította az előrehozott választások lehetőségét, egyértelműen a tisztán szakértői kormány megalakítása mellett érvelt.[29]

A szakértői kormány megalakításával és az előrehozott választások elutasításával szemben az egyik leghatározottabb kritikát a jobboldali kommentárnapilap, az *Il Foglio* főszerkesztője, Giuliano Ferrara fogalmazta meg. Véleménye szerint a szakértő kormány nem rendelkezett társadalmi felhatalmazással, ezért valós politikai legitimációval sem bírt. Ferrara egyfajta „fehér kesztyűs puccsról" beszélve egyértelműen kiállt és kampányolt az előrehozott választások megtartása és ezt követően a politikai kormány megalakítása mellett. Ellenkező esetben – úgy gondolta –, mindez a demokrácia végét jelenti.[30] Véleményének azonban ellentmondani látszott az Ipsos 2011. novemberi közvélemény-kutatása, amely szerint a válaszadók 60%-a elégedett volt a Monti-kormány felállításával (csupán 30%-nak nem tetszett), és ugyanennyien nem támogatták az esetleges előrehozott választás megrendezését sem (csupán 37% értett volna egyet vele).[31]

A hosszúra nyúló politikai egyeztetéseket követően Mario Monti, a közgazdászprofesszor vezetésével valóban tisztán szakértői kormány alakult. Monti határozottan ellenezve az előrehozott választásokat 2013-ig két párti (*bipartisan*) támogatásra épülő kormánystabilitást ígért. Az új kormány létrehozásakor hangoztatott legfőbb elvek a jogszerűség, a

---

[29] Monti: "Governo fino al 2013 o lascio". Ma i partiti frenano sui politici nell'esecutivo. *La repubblica*, 2011. november 14.
http://www.repubblica.it/politica/2011/11/14/news/monti_consultazioni-24993861/

[30] Democrazia autoritaria d'alto stile. 2011**. november 14. http://www.ilfoglio.it/soloqui/11166**

[31] Sondaggio Politico-Elettorale "Governo Monti: cosa ci aspetta?" Pubblicato il 24/11/2011. Autore**: Ipsos.**
http://sondaggipoliticoelettorali.it/asp/visualizza_sondaggio.asp?idsondaggio=5033

szakértelem, a költségvetési fegyelem, a felelős politika és a pragmatizmus volt. A pénzügyi válság megoldása érdekében legfontosabb célkitűzése a gazdasági növekedés előmozdítása volt. Ennek érdekében áldozatokat, de nem „könnyeket és vért" ígért, nagyobb hangsúlyt fektetve a foglalkoztatottság növelése szempontjából két fontos társadalmi csoportra, a nőkre és a fiatalokra. Monti kormányában három fontos tárcát (igazságügyi, belügyi és jóléti) nők kaptak.[32]

A gazdasági növekedés fontosságának hangsúlyozása mellett Monti a hagyományos olasz EU-politikához való visszatérést hangsúlyozta. Nem véletlen tehát, hogy kormányában olyan személyek is, mint Enzo Moavero Milanesi vagy Fabrizio Barca, helyet kaptak, akik korábban az uniós intézményekben játszottak fontos szerepet. Ma már egyértelműen látszik, hogy az Olaszországot érintő válság nem választható el az EU és azon belül az euró-zóna válságától. Monti 2011 októberében hangsúlyozta: „Olaszország még sosem függött ennyire Európa jövőjétől, és még sosem volt ennyire távol az Európa jövőjét érintő döntésektől." Véleménye szerint az utóbbi időszakban a közösségi döntéshozatal a kormányközivel szemben visszaszorult, és ez visszalépést jelentett az integráció mélyítése szempontjából.[33] Ezzel is utalva az ország európai szintű döntéshozatali folyamatokban való súlyvesztésére.

Annak ellenére, hogy Olaszország már az elmúlt évben is határozottan kiállt a gazdasági kormányzást elősegítő intézkedéscsomag elfogadtatása mellett, Mario Monti (volt belső piaci biztos) a még szorosabb költségvetési unió mellett és az elsősorban Németország által ellenzett euró-kötvény bevezetése mellett érvelt. 2010 szeptemberében az EB bejelentette, hogy euró-kötvényeket vezetnének be a nagy inf-

---

32 Monti: "Sacrifici, non lacrime e sangue Vorrei politici al governo, ma capirei i no". *La Repubblica*, **2011. november 14. http://www.repubblica.it/politica/2011/11/14/news/monti_sacrifici_ma_non_lacrime_e_sangue_vorrei_politici_al_governo_ma_capirei_i_no-25012160/**

33 Il "bocconiano" europeista che punta sulla crescita. *La Repubblica*, 2011. november 10.
http://www.repubblica.it/economia/2011/11/10/news/ritratto_monti-24758405/

rastruktúrafejlesztések finanszírozására. Giulio Tremonti gazdasági miniszter kezdettől támogatta az euró-kötvények ötletét, hiszen ennek köszönhetően Olaszország valószínűsíthetően olcsóbban jutott volna hitelekhez. Monti már ekkor hangsúlyozta, hogy ennek elsősorban adósságkezelési eszközként (*debt management*) kellene szolgálnia. Véleménye szerint nem az EKB-nak kellene kötvényt vásárolnia, mert az sokkal több veszéllyel járhat.[34]

A pártállását tekintve a középjobbhoz tartozó Monti mellett a baloldalon is felerősödni látszott a szorosabb integráció szükségességének gondolata. Emma Bonino, a Szenátus alelnöke egyfajta „könnyű föderáció" megvalósítását látta szükségesnek, amely a közös politika, a védelem, a külpolitika, az infrastruktúra, a kutatás és az innováció területére terjedne ki. Ő maga is fontosnak tartotta az euró-kötvény bevezetését és hosszútávon egyfajta EU-s pénzügyminisztérium felállítását.[35]

2011. december 4-én Mario Monti a pártokkal és a szociális partnerekkel folytatott megbeszéléseket követően bemutatta az „Itáliamentő csomagnak" nevezett és további 12–15 milliárd euró költségcsökkentést tartalmazó megszorító csomagot. A tervezettek szerint csökkentik a megyei közigazgatási testületek létszámát, és 50-ről 28-ra csökkentetik a független állami hatóságok számát. A csomag emellett ÁFA-emelést (2012 második felétől), ingatlanadót, illetve a nyugdíjkorhatár emelését (férfiak esetében 66, a nőknél 62 év, de 2018-ig 66 évre emelik) is tartalmazta. A nyugdíjrendszer másik fontos változása, hogy járulékfizetés szerinti nyugdíjrendszert vezetnek be. Az áldozathozatalt kérő szigorú csomagot az Északi Ligát kivéve a pártok többsége, mint egyetlen és alternatíva nélküli csomagot támogatta. Ezzel szemben a szakszervezetek többsége ellenezte, és még decemberre

---

[34] Monti, puntare sugli eurobond per recuperare stabilita. *18 Conversazione con Mario Monti*. Ottobre 2011.
http://www.euractiv.it/it/news/istituzioni/4386-monti-puntare-sugli-eurobond-per-recuperare-stabilita.html; http://www.euractiv.it/it/interviste/mario-monti.html

[35] Bonino: l'Europa deve diventare una federazione leggera. 2011. október 19. http://www.euractiv.it/it/news/istituzioni/4387-bonino-leuropa-deve-diventare-una-federazione-leggera.html

országos sztrájkot tervezett. Ezt követően a társadalom és a szakszervezetek ellenállása évekig akadályozta az olasz gazdaság újbóli fejlődési pályára állítása szempontjából elkerülhetetlen reformok maradéktalan végrehajtását.

Annak ellenére, hogy a szakértői kormány kinevezését követően Olaszország pénzügyi helyzete és az adósságkezelés, még ha törékenyen is, de stabilizálódni látszott, a gazdaság még nem kezdett kilábalni a válságból, a GDP 2012-ben további 2,3%-kal csökkent.

Változások a pártrendszerben, újabb politikai földindulás

Az olasz politikai pártrendszert érintő változások a 2012-es helyhatósági választások idején már egyértelműen megmutatkoztak, és az elkövetkező években két, a berlusconizmus által képviselt politikai perszonalizációt megtestesítő, tehetségesen kommunikáló, de esetenként a populizmust sem elutasító politikus, Beppe Grillo és Matteo Renzi lép majd az országos politika színpadára.

A politikai földindulást a kilencvenes évekhez hasonlóan ismét a pártokat és az állami vállalatok vezetőit érintő korrupciós botrányok erősítették fel. 2012-től már folyamatosan sűrűsödtek a hagyományosan korrupcióellenes pártokat, az Északi Ligát és az Értékek Olaszországát érintő korrupciós botrányok. 2012-ben eljárások indultak Francesco Belsito, a liga pénztárosa ellen, majd maga Umberto Bossi és fia, Renzo Bossi (*Trota*) ellen. 2013 februárjában letartóztatták Giuseppe Orsit, a Finmecchanica vezetőjét, majd többek között eljárás indult az ENI igazgatója, Paolo Scarini ellen. Annak ellenére, hogy Olaszországban is történtek lépések a korrupció visszaszorítására, az Európai Unión belül még mindig ott az egyik legmagasabb a korrupció szintje.

A 2013-ban készült Eurobarometer-felmérés szerint a megkérdezett olaszok 97%-a azt gondolta, hogy az országban nagyon, vagy eléggé elterjedt a korrupció problémája (EU 27-ek közül a második). A válaszadók 93%-a inkább vagy teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy a korrupció jelen van a nemzeti szintű közintézményekben. 68%-uk azt gondolta, hogy a megvesztegetés és a hatalommal való visszaélés a személyes nyereség céljából elterjedt a politikai

pártok között, 63%-uk szerint pedig a nemzeti, regionális vagy helyi szintű politikusok között. A válaszadók 75%-a teljesen vagy eléggé egyetért azzal az állítással, hogy az üzleti siker egyetlen módja, ha vannak politikai kapcsolatok (EU 27-ek átlaga: 56%).[36]

A pártokból való kiábrándulás eredményeként 2012-től a viszonylag új, a bal és jobboldaltól egyaránt elhatárolódó politikai mozgalom, Beppe Grillo 5 Csillagos Mozgalma (*Movimento 5 Stelle* – M5S) jelentett egyre komolyabb kihívást a többi párt számára. A 2007-es V-day sikereit követően 2009-ben alapított civil mozgalom kezdetektől nem pártként, hanem a polgárok szabad társulásaként határozta meg önmagát, ahol nincs pártszervezet, párttagság és alapító okirat sem.[37] A szimpatizánsok és a mozgalomhoz csatlakozni vágyók számára a kiindulópontot a karizmatikus vezető, Grillo blogja jelentette, a választásokon indulók is az interneten jelöltethették magukat. A mozgalom öt csillagos elvezésében öt ökoterület, a víz, a környezet, a közlekedés, a fejlődés és az energia kérdéskörei jelennek meg, ezeket állítja céljai középpontjába. A helyhatósági választásokon a mozgalom az átlagember szóvivőjeként a közösségi médiát egyfajta közvetlen demokráciát szolgáló eszközként használva négy városban szerezte meg a polgármesteri széket. A jelöltek is átlagemberek voltak: jogászok, háziasszonyok tanárok stb. indultak, hogy megmérettessék magukat.

A helyhatósági választások eredményei közül kiemelkedő volt Parma esete, ahol a politikai földindulás kapcsán többen egyfajta „Parmageddont", azaz a második köztársaság összeomlását eredményező első lépést emlegettek.[38] A hagyományosan konzervatív, magas életszínvo-

[36] *Eurobarometro n. 397 2013*. Factsheet. Italia. European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_397_fact_it_it.pdf, 1–4. *Annex 12. Allegato sull'Italia della Relazione della Commissione al Consiglio e al Parlamento europeo, Relazione dell'Unione sulla lotta alla corruzione*. COM(2014) 38 final. Bruxelles, 3.2.2014. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_italy_chapter_it.pdf

[37] Andrea Scanzi: *Ve lo do io Beppe Grillo*. Mondadori, Milano, 2012.; Movimento 5 Stelle, http://www.beppegrillo.it/movimento/

[38] *Elezioni 2012: parmageddo*. 2012. május 5.

nalú városban a korrupciós botrányokat követően elsősorban a jobboldali, fiatal szavazók politikaellenes tiltakozásukat kifejezve adták le szavazatukat a hagyományos pártokat és azok politikusait elutasító fiatal mozgalom (M5S) jelöltje, Federico Pizzarotti mellett (60,22%).

A helyhatósági választások legnagyobb vesztese a korrupciós botrányokkal meggyengített Északi Liga volt, amely a választásokon hét városból hetet el is veszített (ötöt Lombardiában és kettőt Venetóban). Az Északi Liga a 2011-es kormánybukás óta ellenzékben politizálva ismét erőteljesebben a zászlajára tűzte az északi terület, azaz Padánia elszakadásának ügyét.

A politikából való kiábrándultság nem csupán az eredményekben, hanem a történelmi mélypontot elérő részvételi arányokban is megmutatkozott. Az első fordulón még 65,42%-os részvételi arány a második fordulóra 51,40%-ra csökkent. A politikai értelemben hagyományosan aktív olaszok alig 40%-a szavazott Palermóban és Genovában.

A 2013-as költségvetés elfogadását követően Monti 2012 decemberében benyújtotta lemondását. Ekkor még úgy tűnt, hogy a kormányfő által létrehozott centrista koalíció, a Montival Olaszországért (*Con Monti per l'Italia*) és a balközép Demokrata Párt támogatásával esélye lehet az új kormány vezetésére. Az első köztársaság kereszténydemokrata hagyományaihoz visszanyúló koalíció tagjai voltak a Pierfer-dinando Casini vezette Közép Uniója (*Unione di Centro*), a szélsőjobbtól a politikai középre tolódva hosszú utat megtett Gianfranco Fini vezette Jövő és Szabadság Olaszországért, illetve a Luca Cordero di Montezemolo vezette Jövő Olaszországa.[39]

Mario Monti decemberi lemondása után rövid, két hónapig tartó választási kampányt követően 2013. február 24–25-én ismét választásokat tartottak. Ezek legnagyobb esélyese a Pierluigi Bersani vezette Demokrata Párt volt. Monti, aki még januárban egy új jobboldali, centrista, li-

http://www.rai.tv/dl/RaiTV/programmi/media/ContentItem-76f247c2-c896-4c72-984f-fd2eac0de29d.html

[39] Monti presenta il simbolo "Scelta civica". Lista unica al Senato, tre alla Camera. *La Repubblica*, 2013. január 4.
http://www.repubblica.it/politica/2013/01/04/news/casini_bersani_premier_se_vince_anche_in_senato-49903616/

berális elveket valló, EU-barát politikai mozgalmat, a Polgári Választás Olaszországért (*Scelta civica per l'Italia*)[40] nevű formációt alapított, támogatottsága folyamatosan csökkent. A középballal való lehetséges koalícióalkotást az is nehezítette, hogy Monti a kampány idején többször is elutasította a szélsőballal (Sel, Baloldal, Ökológia, Szabadság) való koalíció lehetőségét.[41]

Berlusconi, saját maga finanszírozva kampányát rendkívül hatékonyan használta a tömegmédiában rejlő lehetőségeket, a rendelkezésre álló idő rövidsége ellenére 2012. december 24. és 2013. január 13. között 54 különböző adásban közel 29 órát töltött a tévéstúdiókban, ahol nem csupán az ingatlanadó, hanem az adótartozások eltörlését is ígérte.[42]

A rövid kampányidőszakot Berlusconi mellett a leghatékonyabban Beppe Grillo tudta kihasználni. Grillo „*Cunami Tour*nak" nevezett választási kampányának részeként február 19-én teljesen megtöltötte a milánói dóm előtti teret, majd a kampányjáró körút utolsó részeként Rómában kb. 800 ezer ember előtt jelentős hatást gyakorolt, a pártokból és politikusokból végképp kiábrándult szavazókra.

A 2013-as parlamenti választások

A második világháború óta legalacsonyabb részvétel (75%) mellett megtartott 2013-as parlamenti választások eredményeképpen bekövet-

[40] Scelta Civica, Una formazione politica diversa. 2013. január 10. http://www.sceltacivica.it/doc/9/una-formazione-politica-diversa

[41] Ld.: Monti: "Tagliare le ali estreme è cosa buona". Il prof in tv tira stoccate al Pd e a Berlusconi. Nuova intervista sulla Rai del premier uscente. Sul leader del Pdl: "E' volatile". A Bersani consiglia un atto di coraggio. 2013. január 3. http://www.tgcom24.mediaset.it/politica/articoli/1075621/monti-tagliare-le-ali-estreme-e-cosa-buonail-prof-in-tv-tira-stoccate-al-pd-e-a-berlusconi.shtml

[42] Voto, Berlusconi da record: 63 ore in tv, dietro Monti, staccato Bersani. Svolta dopo Natale: oltre due apparizioni al giorno. 2013. január 18. http://www.lastampa.it/2013/01/18/italia/politica/voto-berlusconi-da-record-ore-in-tv-dietro-monti-staccato-bersani-HwBB3xdfAbOrN774vYcX0K/pagina.html

kezett az, amitől mindenki tartott: a Szenátusban nem jött létre kormányképes erő. Ennek oka elsősorban a 2005-ös Calderoli-törvény *(porcellum,* azaz „disznó módon" kidolgozott jogszabály) által létrehozott sajátos választási rendszerben keresendő. A törvény szerint ugyanis eltérő szabályok vonatkoznak az olasz parlament két házára. Különböző a bejutási küszöb és a többségi prémium érvényesítése szempontjából is más-más a szabályozás: a Szenátusban a többségi prémiumot tartományonként osztják szét. Nem véletlen, hogy a Berlusconi által elfogadott választási rendszert az ellenzék kezdettől bírálta, hiszen a 2006-os választási eredményeket követően felálló középbal kormánykoalíció (Prodi-kormány) működését mindvégig megnehezítette, és végül a kormány bukásához is vezetett.

A választási rendszerben meglévő anomáliák felszámolása érdekében már a Monti-kormány is törekedett új választási jogszabály kidolgozására és elfogadására. Annak ellenére, hogy 2013-ban az olasz alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte a 2005-ös jogszabályt, mindez nem jelentette, hogy az új törvény kidolgozásáig a korábbi választási eredmények érvényességét kétségbe vonták volna. Ebből következően a 2013-as választások is e törvény hatálya alatt zajlottak. Az Alkotmánybíróság a többségi prémium elosztása mellett éppen azt kifogásolta, hogy a választók egyéni jelöltek helyett csupán pártlistákra szavazhattak.[43]

A végig visszafogottan kampányoló Bersani vezette Demokrata Párt a sajátos választási rendszerből fakadóan a Szenátusban nem, csupán a képviselőházban kapott többséget, így mindenképpen koalíciós partnerek után kellett néznie. A választások nagy, de nem teljesen váratlan meglepetése Berlusconi politikai visszatérése és Beppe Grillo mozgalmának várakozásokat felülmúló sikere jelentette. A kormányzása kezdetén még népszerű Monti a választásokon csupán 10,56%-ot

[43] Corte Costituzionale Ufficio Stampa. *Incostituzionalità della Legge elettorale* n. 270/2005. 2013. december 4. http://www.ilsole24ore.com/pdf2010/Editrice/ILSOLE24ORE/ILSOLE24ORE/Online/_Oggetti_Correlati/Documenti/Notizie/2013/12/Incostituzionalita-della-Legge-elettorale.pdf?uuid=ABuTnwh

ért el. A győztes balközépnek (29,55%) csupán néhány tizeddel sikerült megelőznie a jobbközepet (29,18%).

A második köztársaság „hagyományos" pártjainak válságát mutatta az 5 Csillag Mozgalom „berobbanása" a parlamentbe, amely a választók politikából való nagyarányú kiábrándulását, egyértelmű tiltakozását, az átlagemberek akaratának kifejezését jelentette. A M5S a Demokrata Pártot (24%) megelőzve a választáson 25,56%-ot ért el, és így a képviselőházban a legnagyobb társadalmi támogatottságú politikai szereplővé lépett elő. Az olasz politikai életben radikális változást eredményezett, hogy a teljesen új típusú politikai szereplőnek tekinthető M5S parlamenten kívüli politikai erőből meghatározó szereplővé vált. A populista politikai kommunikációt sem megvető Beppe Grillo retorikájában a közösségi média segítségével működtetett közvetlendemokrácia előtérbe helyezésével nem magát a demokráciát, hanem a hagyományos pártokat és politikusokat, illetve ezáltal a képviseleti demokráciát kérdőjelezte meg.

Választási sikerében nem kis szerepet játszott Monti szakértői kormánya, hiszen a bevezetett megszorítások (például ingatlanadó) nem járultak hozzá a gazdasági növekedés azonnali beindulásához, a széles rétegeket érintő munkaerő-piaci reformok ellenére tovább nőtt a munkanélküliség, és így a társadalmi bizonytalanság. Elbukott Monti azon politikai törekvése is, hogy megerősítse a Casinivel és Finivel létrehozott ún. Harmadik Pólust (*Terzo Polo*) képviselő jobboldali centrista koalíciót. Ezzel szemben kormányának népszerűtlen, megszorító intézkedéseivel éppen Beppe Grillo közvetlen demokráciát népszerűsítő mozgalmát erősítette.

A várhatóan a balközéppel koalíciót alakító Monti centrista Harmadik Pólusával szemben valószínűleg éppen azok a választók szavaztak Silvio Berlusconi pártjára, akik a balközéppel való lehetséges koalíciót is elutasították. Monti hiába igyekezett megszólítani a hagyományos kereszténydemokrata szavazókat, azok (ha léteztek még egyáltalán) a balközéppel való lehetséges koalíció miatt elfordultak tőle. A választások legnagyobb vesztese ismét az Északi Liga volt. Amennyiben a párt a koalíción kívül indult volna, még a parlamentbe történő bejutása is kétséges lett volna.

A sajátos olasz választási rendszerből fakadóan más-más eredmény született az olasz parlament alsó- és felsőházában. A választásokon győztes balközép a képviselőházban ugyan többséget szerzett, a Szenátusban azonban nem sikerült önállóan kormányképes erőt felmutatnia. Mindebből következően a kormányalakítás szempontjából rendkívül bonyolult helyzet állt elő.

A választási eredményeket figyelembe véve négyféle forgatókönyv volt elképzelhető. Az első lehetséges kimenet, amit Silvio Berlusconi kezdetben elutasított, a jobbközép és balközép pártok közötti nagykoalíció megalakítása volt. A második lehetőséget – amit viszont Beppe Grillo utasított el – a balközép pártok és az 5 Csillagos Mozgalom közötti összefogás jelentette. A harmadik változat szerint ismét szakértői kormány alakult volna, ezt azonban egyértelműen elutasították a választók, a szakértői kormány a választások egyértelmű vesztese volt. A negyedik lehetséges kimenetet új választások kiírása jelentette. Ez viszont további politikai bizonytalanságot, a szükséges reformok (például választási törvény) ismételt elhalasztását, és így a piacok ideges reakcióját jelentette volna. A választásokat követően már világosan látszott, hogy bármelyik változat is valósul meg, tartós kormányzás nem várható. Az új választások kiírása mindenképpen új választási törvény elfogadását tette szükségessé, anélkül az akkorihoz hasonló helyzet állt volna elő.

A 2013. március 15-én felálló parlamentben a kormányalakítási lehetőséget először Pierluigi Bersani kapta meg, de a hetekig tartó egyeztetések végül nem vezettek eredményre, Bersaninak végül nem sikerült kormányt alakítania.

A választásokat követő bizonytalan politikai helyzetet fokozta, hogy az új kormánnyal kapcsolatos kérdések mellett az új köztársasági elnök megválasztása is az újonnan felálló parlament feladata volt. Számos lehetséges jelölt között Emma Bonino, Franco Marini, vagy a volt kormányfő, Romano Prodi neve is felmerült. Hosszas vitákat és találgatásokat követően a szinte megbénult parlament ismét az akkor 88 éves Giorgio Napolitanót választotta meg. A köztársasági elnökválasztással és a kormányalakítással kapcsolatos kudarcokat követően Bersani lemondott a PD főtitkári tisztjéről.

A XVII. törvényhozás, Letta és Renzi kormányai

Hosszas egyeztetéseket követően 2013 áprilisában Enrico Letta, a PD főtitkár-helyettese vezetésével megalakult a középbalt, jobbközepet és a centrumot is magában foglaló nagykoalíció, Olaszország 62. kormánya. A kormány összetétele alapján elmondható, hogy az új kormány a balközép vezető szerepe és részvétele ellenére alapvetően jobbra tolódó centrista kormányzást valósított meg. Ezt támasztja alá, hogy számos demokrata párti kormánytag, ahogy maga a miniszterelnök is, eredetileg kereszténydemokrata múlttal rendelkezett. Enrico Letta politikai karrierjét a Kereszténydemokrata Pártból kiszakadó, majd a balközép Olajfa szövetséghez csatlakozó Olasz Néppártban kezdte. Letta a szükséges reformok végrehajtására és az EU Tanácsának olasz elnöksége idejére, összesen 18 hónapra vállalta a kormányzást.[44]

A belpolitikai helyzetet bonyolította, hogy a kormányt támogató Silvio Berlusconit júniusban a Ruby-ügy miatt első fokon hét évre ítélték, majd augusztus elsején a semmítőszék adócsalásért jogerősen is elítélte. A döntés néhány hétig ugyan kormányválsággal fenyegetett, de végül nem vezetett a Letta-kormány bukásához. Berlusconi mozgósított, és megható videó-üzenetben igyekezett ártatlanságát bizonyítani. A Letta-kormánnyal szemben október 2-án indított bizalmatlansági szavazáson a Szabadság Népének Angelino Alfano vezette szárnya Berlusconinak hátat fordítva továbbra is a koalíciós kormányzás fenntartása mellett döntött. Berlusconi pártján, a Szabadság Népén belüli viták végül a párt felbomlásához és november 16-án a Hajrá Olaszország (FI) újraindításához vezettek. Berlusconi korábbi jobb keze, a 43 éves Alfano szintén új politikai formációt, az Új Jobbközepet (*Nuovo Centrodestra* – NCD) hozta létre. Berlusconi a mentelmi jogának elvesztését követően ugyan kissé háttérbe szorult, de megkönnyebbülhetett, amikor 2014 júliusában a Ruby-ügyben másodfokon felmentették.

---

44 Riforme, la road map di Letta: farle in 18 mesi, o tutti a casa. http://archiviostorico.corriere.it/2013/maggio/30/Riforme_road_map_Letta_farle_co_0_20130530_5c4af246-c8eb-11e2-b96d-a672643ec2c4.shtml

A korábbi bírósági döntés alapján Berlusconit november 27-én az olasz parlament megfosztotta szenátusi mandátumától, majd 2014-től megkezdte a négyéves börtönbüntetésről az amnesztiatörvény miatt egyéves közmunkára módosított büntetését. Mentelmi jogának megszűnését követően is nehéz megmondani, hogy valóban véget ért-e Berlusconi politikai pályafutása, vagy később ismét pályára lép. Az azonban bizonyosan állítható, hogy 2013-tól megkezdődött az amúgy elöregedett olasz politika megfiatalodása. 2013 decemberében a PD főtitkárának a 38 éves Matteo Renzit választották. A korrupciós botrányok miatt meggyengült Északi Liga elnöke pedig a 40 éves Matteo Salvini lett.

A Letta-kormány azonban nem volt hosszú életű, decemberben ugyan még bizalmat kapott, de végül a saját pártján belüli átrendeződés következtében és a szükséges reformok folyamatos halogatása miatt a Demokrata Párt idő előtt megvonta tőle a bizalmat, majd Letta 2014 februárjában beadta lemondását. Napolitano a Demokrata Párt fiatal, ambiciózus főtitkárát, Firenze polgármesterét bízta meg a kormányalakítással. A 39 éves kormányfő óriási lendülettel állította össze az olasz politikai hagyományokhoz képest rendkívül fiatal kormányát.

Renzi koalíciós kormányában, amelyben egyenlő számban szerepeltek nők és férfiak, a PD, az Új Jobbközép, a Közép Uniója, Monti Polgári Választás Olaszországért pártja, illetve kisebb pártok vettek részt. A kormánykoalíciót azonban kezdetektől nem támogatta a Hajrá Olaszország, a szélsőbaloldali SEL és az Északi Liga. A kormányalapítást követően a minden hónapra ígért reformokból 2014-ben a folyamat megkezdése ellenére valójában még keveset tudott megvalósítani, így azokkal kapcsolatban továbbra is számos nyitott kérdés maradt.

A Berlusconi és Renzi között még januárban kötött megegyezés (*Patto di Nasareno*) alapján elindult az új választási törvény (*Italicum*) kidolgozása, megkezdődött a Szenátus és az olasz alkotmány V. fejezetének módosítása, illetve a szakszervezetek és a társadalom heves tiltakozása ellenére elindult a munka törvénykönyvének módosítása. Renzi 2014 szeptemberében ezernapos programjában (*i mille giorni*)

határozta meg a végrehajtandó feladatokat.[45] Kezdeti sikereit, társadalmi támogatottságát és ambícióinak létjogosultságát mutatta, hogy a 2014. júniusi választásokon a szavazók több mint 40%-a szavazott a PD-re. Az általa elindított strukturális reformok azonban számtalan érdeket sértenek, így a társadalom részéről is heves ellenállást váltottak ki. A belpolitikai átrendeződés mellett jelentős gazdasági és pénzügyi válság nehezedik az olasz társadalomra.

45 Programma dei "mille giorni". Renzi: "Ultima chance per l'Italia". *Corriere della Sera*, 2014. szeptember 16. http://www.corriere.it/politica/14_settembre_16/renzi-programma-mille-giorni-ultima-chance-italia-25f0aa4e-3d7d-11e4-8a05-562db8d64ccf.shtml

Következtetések

A második köztársaság közel húsz év elteltével, a 2011-től sűrűsödő politikai, pénzügyi és gazdasági válságot követő években számos szakértő, politológus szerint végnapjait élte, és elindult az átmenet a harmadik köztárságba. Annak ellenére, hogy a negyedik Berlusconi-kormány lemondását övező időszak történései (pénzügyi válság, korrupciós botrányok, új pártok megjelenése stb.) sok tekintetben emlékeztettek az 1992 és 1994 között lejátszódó eseményekre, teljes bizonyossággal mégsem állíthatjuk az ún. harmadik köztársaság eljövetelét, valós politikai és alkotmányos reformok (új választási törvény, a szenátus átalakítása, az alkotmány V. fejezetének módosítása) hiányában ugyanis a megkezdett folyamat megtorpanhat.

Az első köztársaságot a pártok túlzott hatalma, a *partitocrazia* jellemezte. Ezzel szemben Silvio Berlusconi a *videocrazia* megtestesítőjévé vált, majd Beppe Grillo a Web2-es, posztmodern digitális kommunikációs eszközöket rendkívül hatékonyan használva és a társadalmi elvárásokhoz illeszkedve kívánta felépíteni a korrupciómentes digitális demokrácia (vagy inkább a *digicracia*, a digitális világ hatalma) ingoványos alapjait. Amennyiben tovább kívánunk játszani a szavakkal, akkor a közvetlen demokrácia által keltett remény épp azért lehetett sikeres, mert a Monti-kormányhoz kötött piacok vagy állampapírhozamok uralma (*merkatokrácia* vagy *spredokrácia*) által továbbgyengült az évtizedek óta válsággal küzdő, a hagyományos vagy új típusú pártokra épülő képviseleti demokrácia.

A fentiekben bemutatott események következtében talán valóban letűnt a Berlusconi-korszak. De továbbra is kérdés, hogy az elmúlt években lejátszódó jelentős változások és a 2014-ben megkezdett új választási törvény (*Patto di Nasareno*), a Szenátus átalakítása – a Harmadik Pólus politikai pártjainak nem kedvezve – a feltételezett reformok eredményeképpen létrejövő tökéletlen kétkamarás struktúra mellett Renzi és Berlusconi törekvéseivel összhangban továbbra is a kétpólusú pártrendszer megerősödését, s így a 2007-től megfigyelhető politikai folyamatok folytatását eredményezi-e, vagy éppen fordítva, a harmadik (és ese-

tenként negyedik) pólus, azaz éppen a széttagolt pártstruktúra ismételt megjelenése jelentheti-e a harmadik köztársaság létrejöttét.